نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی
دوره ۱۸، زمستان ۱۴۰۰، شماره ۶۷
مقاله علمی ـ پژوهشی
صفحات: ۳۲ ـ ۷

Scientific Journal
ISLAMIC REVOLUTION STUDIES
Vol. 18, Winter 2022, No. 67
Scientific Research Article

جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری
(با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)

ابراهیم خلیلی*
جواد زروندی**
علیرضا تنهایی***

چکیده

رهبر انقلاب اسلامی با بینش حکیمانه خود در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ضرورت ایجاد جامعه اسلامی مطلوب را خاطر نشان نموده‌اند. پژوهش حاضر با هدف تبیین جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری شکل گرفته و به‌دنبال پاسخ‌گویی به این سوال است که جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه رهبری از بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی دارای چه ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیمی است؟ روش تحقیق، داده بنیاد بوده و جامعه آماری اختصاص به متن کامل بیانیه گام دوم انقلاب داشته و حجم نمونه شامل بخش‌هایی از بیانیه است که مقام معظم رهبری در آن به تشریح ویژگی‌ها یا خصیصه‌های جامعه اسلامی مطلوب می‌پردازد. روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و ابزار پژوهش، فیش برداری است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری، دارای ابعادی از قبیل استقلال ملی و آزادی اجتماعی، انگیزه و اراده جهاد، علم و تجربه، بنیان‌های عمیق دینی، اعتمادبه نفس و امیدوار به آینده و موازین ارزشی و اخلاقی است.

واژگان کلیدی

جامعه، جامعه اسلامی، مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب.

---

*. استادیار گروه علوم پایه، دانشکده فارابی، تهران. khalil.eb59@yahoo.com
**. استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه شهیدستاری، تهران. javadzarvandi@gmail.com
***. استادیار گروه علوم پایه، دانشکده فارابی، تهران. (نویسنده مسئول) atanhayee@yahoo.com
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۷/۱۱
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۵

۱. مقدمه و طرح مسئله

جامعه اسلامی مطلوب، همان آرمان اسلامی است که خیر دنیوی و اخروی را ـ در نظر و عمل ـ برای شهروندان فراهم می‌آورد. (اقتباس از عصاریان‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۱) در حوزه تفکر اسلامی، اندیشمندان و عالمان دینیِ زیادی همانند فارابی، ابن‌سینا، ابن‌رشد، ابن‌خلدون و ...، همواره درپی طراحی الگوی جامعی از جامعه اسلامی بوده‌اند. مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) نیز به‌عنوان رهبر، فقیه و اندیشمند جامعه اسلامی ایران و جهان اسلام، همواره دغدغه تعالی جامعه را در طول حیات انقلاب اسلامی داشته‌اند. درواقع، جامعه متعالی و مطلوب مورد نظر رهبری، الگویی مطلوب از جامعه اسلامی در عصر غیبت است که به نوبه خود، مقدمه تشکیل جامعه اسلامی مهدوی محسوب می‌شود. به‌طور کلی، در اندیشه مقام معظم رهبری، به‌طور جامع و کامل به مقوله جامعه توجه شده است. ایشان جامعه‌سازی را یکی از بزرگترین هدف‌های اسلام دانسته و رشد و انحطاط فردی و اجتماعی را مرتبط به شرایط جامعه ساخته‌اند و معتقدند که یکی از رسالت‌های عمومی انبیای الهی، ساختن جامعه توحیدی بوده است. (عیوضی و پوردانش، ۱۳۹۹: ۴)

انقلاب اسلامی ایران با هدف درهم شکستن دو الگوی حاکم کمونیسم و لیبرالیسم و طرح‌ریزی تمدنی بر پایه فرهنگ ناب اسلامی شکل گرفت. بی‌شک جامعه‌ای می‌تواند با این اهداف و آرمان‌های بلند همراه باشد که اولاً به این آرمان‌ها اعتقاد داشته و ثانیاً از هزینه دادن در راه آنها دریغ نورزد. فرآیند تحقق اهداف جامعه اسلامی از نگاه مقام معظم رهبری دارای منظومه معناداری است. ایشان در این منظومه پنج مرحله را بیان نموده‌اند که به این ترتیب می‌باشند: انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، کشور اسلامی، دنیای اسلامی یا تمدن بین‌المللی اسلامی؛ و بعدها به‌جای کشور اسلامی و دنیای اسلام، جامعه اسلامی را به‌کار بردند:

> یک زنجیره منطقی وجود دارد... حلقه اول، انقلاب اسلامی است، بعد تشکیل نظام اسلامی است، بعد تشکیل دولت اسلامی است، بعد تشکیل جامعه اسلامی، سپس تشکیل امت اسلامی است. این یک زنجیره مستمری می‌باشد که به هم مرتبط است. منظور از انقلاب اسلامی که حلقه اول است، حرکتی انقلابی است، والّا به یک معنا انقلاب شامل همه این مراحل می‌شود. اینجا منظور ما از انقلاب اسلامی، یعنی همان حرکت انقلابی و جنبش انقلابی که نظام مرتجع را، نظام قدیمی را، نظام وابسته و فاسد را سرنگون می‌کند و زمینه را برای ایجاد نظام جدید آماده می‌کند. حلقه بعد، نظام اسلامی است. منظور من در اینجا از نظام اسلامی، یعنی آن هویت کلی که تعریف مشخصی دارد، که کشور، ملت و صاحبان انقلاب که مردم هستند آن را انتخاب

می‌کنند، در مورد ما، مردم ما را انتخاب کردند. جمهوری اسلامی، یعنی نظامی که در آن، مردم‌سالاری از اسلام گرفته شده است و با ارزش‌های اسلامی همراه است. ما از این حلقه هم عبور کردیم. منظور از دولت اسلامی این است که براساس آنچه در دوره تعیین نظام اسلامی به وجود آمد، یک قانون اساسی درست شد، نهادها و بنیان‌های اداری و مدیریت کشور معین شد. این مجموعه نهادهای مدیریتی، دولت اسلامی است. در اینجا، منظور از دولت، فقط قوه مجریه نیست؛ یعنی مجموع دستگاه‌های مدیریتی کشور که اداره یک کشور را برعهده دارند؛ نظامات گوناگون اداره‌کننده کشور، بخش بعد از آن، جامعه اسلامی است که آن بخش بسیار مهم و اساسی است. بعد از آنکه دولت اسلامی تشکیل شد، مسئولیت و تعهد این دولت اسلامی این است که جامعه اسلامی را تحقق ببخشد. جامعه اسلامی، یعنی جامعه‌ای که در آن، آرمان‌های اسلامی، اهداف اسلامی، آرزوهای بزرگی که اسلام برای بشر ترسیم کرده است، تحقق پیدا کند. جامعه عادل، برخوردار از عدالت، جامعه آزاد، جامعه‌ای که مردم در آن، در اداره کشور، در آینده خود، در پیشرفت خود دارای نقشند، دارای تأثیرند، جامعه‌ای دارای عزت ملی و استغنای ملی، جامعه‌ای برخوردار از رفاه و مبرای از فقر و گرسنگی، جامعه‌ای دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه ـ پیشرفت علمی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت سیاسی ـ و بالاخره جامعه‌ای بدون سکون، بدون رکود، بدون توقف و در حال پیشروی دائم؛ این آن جامعه‌ای است که ما دنبالش هستیم. (دیدار مقام معظم رهبری با دانشجویان کرمانشاه، ۲۴ / ۰۷ / ۱۳۹۰)

برخی از اهداف انقلاب اسلامی که در قانون اساسی ذکر شده، به خوبی مؤید همین نکته است. به‌عنوان نمونه، مهم‌ترین آرمان‌های فرهنگی و اجتماعی انقلاب اسلامی عبارتند از:

۱. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی براساس ایمان و تقوا؛
۲. مبارزه با مظاهر فساد و تباهی؛
۳. تدوین قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی و سیاسی براساس موازین اسلامی؛
۴. برقراری حقوق مساوی برای مردم، بدون توجه به قوم، قبیله، رنگ، نژاد و زبان. (جهان‌بین، ۱۳۹۱: ۱۱۷)

جمهوری اسلامی در قالب یک نظام کلان و پروژه عظیم نظام‌سازی در جامعه منتظر مطرح است. (غلامی، ۱۳۹۹: ۸۸) در همین راستا مقام معظم رهبری، در بیانات و سخنرانی‌های مختلف خود، از گذشته تا کنون، بر ایجاد جامعه اسلامی تأکید داشته و همواره نشانه‌هایی از این موضوع، در اندیشه و تفکر ایشان قابل پیگیری و رصد است.

از آن جمله می‌فرمایند:

> ما دنبال الگوی مطلوب و آرمانی خودمان هستیم که یک الگوی اسلامی و ایرانی است؛ از هدایت اسلام سرچشمه می‌گیرد؛ از نیازها و سنت‌های ایرانی بهره می‌برد؛ یک الگوی مستقل. (دیدار مقام معظم رهبری با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۵ / ۰۵ / ۱۳۹۲)

براساس نتایج تحقیقات و نظریات مختلف، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران بوده و در ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ و در آستانه ورود به پنجمین دهه از حیات انقلاب اسلامی ایران از سوی مقام معظم رهبری صادر شد، در ادامه همین تفکر نظام‌سازی و الگوسازی از انقلاب اسلامی ایران بوده است.

در این بیانیه که رهبری انقلاب بر مطالعه، تعمق و عمل به آن تأکید داشته‌اند، (اقبال و رجبی فرجاد، ۱۳۹۹: ۱۷) ویژگی‌های زیادی از جامعه اسلامی مطلوب بیان شده است. با عنایت به مطالب بالا، دغدغه اصلی محققان، طراحی الگوی جامعه اسلامی مطلوب در سپهر اندیشه امام خامنه‌ای در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است تا انسان‌ها بتوانند در چنین اجتماعی، به کمال معنوی و الهی برسند. پرسش اصلی این پژوهش همین‌جا رخ می‌نماید که: جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، چگونه جامعه‌ای است یا به‌عبارت دیگر، دارای چه ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیمی است؟

اهمیت این پژوهش، به اهمیت شکل‌گیری جامعه اسلامی مطلوب در مسیر تعالی نظام جمهوری اسلامی ایران براساس اندیشه مقام معظم رهبری از یک‌سو و از سوی دیگر به اهمیت رشد معنوی، روحی و رفاهی عامه مردم جامعه ایرانیِ پس از انقلاب اسلامی برمی‌گردد. واقعیت این است که تأسیس جمهوری اسلامی ایران در عصر کنونی و شکل‌گیری جامعه اسلامی مطلوب، دقیقاً در قالب پروسه نظام‌سازی انقلابی قابل پیگیری، تحلیل و بررسی است. ضرورت تحقیق به ضرورت شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیم مورد نیاز شکل‌گیری جامعه اسلامی برای تحقق مدل مطلوب از آن اشاره دارد. ضمن اینکه احصای مدل مطلوب جامعه ایرانی در اندیشه رهبری از بیانیه گام دوم انقلاب، از دیگر بایدهای تحقیقی این مطالعه است، زیرا تأکید مقام معظم رهبری بر مطالعه و عمیق شدن در بیانیه گام دوم انقلاب می‌باشد. به هر حال بیانیه گام دوم مهم‌ترین و جدیدترین سند بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران در حوزه نظام‌سازی از انقلاب اسلامی ایران به‌ویژه در گام دوم انقلاب است.

سازمان پژوهش حاضر از پنج بخش تشکیل شده است؛ بخش اول: مقدمه و بیان مسئله؛ بخش دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیقاتی؛ بخش سوم: روش پژوهش؛ بخش چهارم: تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش و در نهایت بخش پنجم: بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها.

۲. ادبیات موضوع و پیشینه تحقیقاتی

۲ـ۱. مفاهیم و اصطلاحات پژوهش

۲ـ۱ـ۱. مفهوم جامعه

برخی دیدگاه‌ها، جامعه را همانند ارگانیسم و موجود زنده‌ای که دارای همه خصایص زنده است، نگریسته و می‌گویند: جامعه، موجود زنده‌ای است که دارای تمام خصایص موجود زنده، همانند تکثیر، رشد، سوخت‌وساز و مرگ و حیات است. دیدگاه دیگری، جامعه را تنها مجموعه‌ای از انبوه انسان‌های گرد آمده و به‌هم پیوسته ارزیابی می‌کند. از این دیدگاه، جامعه برآمده از انبوه افرادی است که بر اثر سنن و آداب و رسوم و شیوه‌های زندگی و فرهنگ مشترک به‌هم پیوسته‌اند. (کرمی و کوشا، ۱۳۸۳: ۱۷) دیدگاه دیگر در جامعه‌شناسی، جامعه را به‌صورت واقعیتی اصیل می‌نگرد و معتقد است: جامعه، موجود زنده‌ای است که دارای حیات خاصی است و نمی‌توان آن را صرف گرد آمدن ساده اجزای خود دانست؛ بلکه دارای روح و وجدان ویژه‌ای است که افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد. (کاردان، ۱۳۸۸: ۱۳۳)

جامعه سیاسی، هویت‌های مشترک یا جمعی، از طریق فرایند متمایزساختن خود از دیگران حاصل می‌شود. (ایلایز،[1] ۲۰۰۵: ۲۸) کینگ[2] جامعه را به گروهی از مردم اطلاق می‌نماید که به‌صورت مشترک زندگی می‌کنند و می‌کوشند تا به اتفاق، وسایل و امکانات زندگی خویش را تأمین کنند و نسل خود را ادامه دهند. اینگلهارت[3] دوازده سنجه ارزشی را برای جامعه در نظر می‌گیرد. شش سنجه آن به ارزش‌های مادی و شش سنجه دیگر به ارزش‌های غیرمادی مربوط می‌شود. ارزش‌های مادی شامل «حفظ نظم در کشور، مبارزه با افزایش قیمت‌ها، حفظ آهنگ سریع رشد اقتصادی، اطمینان از نیرومندی نیروهای دفاعی کشور، حفظ اقتصاد باثبات و مبارزه با تبهکاری» و ارزش‌های غیرمادی یا فرامادی به «اعطای حق بیشتر به مردم در تصمیم‌گیری‌های دولت، دفاع از آزادی بیان، اعطای حق بیشتر به مردم در تصمیم‌گیری‌های مربوط به‌کار و اجتماع، کوشش برای زیباترسازی شهرها، حرکت به‌سوی جامعه‌ای دوستانه‌تر و انسانی‌تر و حرکت به‌سوی جامعه‌ای که ارزش اندیشه‌ها در آن بیش از پول است» اختصاص دارد. (جهان‌بین، ۱۳۹۱: ۱۲۲ به نقل از اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۸۳) در این تعریف، منظور از جامعه، همان جامعه مدنی است. جامعه مدنی در ارتقاء و حمایت از ظرفیت‌های انسانی برای خودگردانی اثربخش است و می‌تواند از طریق نمایندگی سیاسی بر روی اعمال جمعی تأثیرگذار باشد. (وارن،[4] ۲۰۰۰: ۷۹۸) همچنین

---

1. Ellis.
2. King.
3. Inglehart.
4. Warren.

جامعه مدنی می‌تواند از طریق مشارکت شهروندان، سطح اعتماد و همکاری را افزایش داده و با افزایش مشارکت سیاسی و رقابت سیاسی، حقوق و تکالیف سیاسی مردم را روشن سازد (پلامپاتر،[1] ۲۰۱۱: ۳) و با ایجاد کانال‌ها و منابع اطلاعاتی لازم، توانمندی شهروندان را افزایش داده و نهادهای دولتی را پاسخ‌گو نماید. (مافونیسا،[2] ۲۰۰۴: ۷) منظور از جامعه در این پژوهش ـ همان‌گونه که آورده شده است ـ کامل‌ترین نوع از جامعه مدنی است که در آن بالاترین سطح از اعتماد و مشارکت شهروندان قابل شناسایی است.

۲ـ۱ـ۲. مفهوم جامعه اسلامی

قبل از تعریف جامعه اسلامی، نیاز است تا تعریفی از جامعه دینی ارائه شود. جامعه دینی، جامعه‌ای است که افراد و نهادهای اجتماعی آن بینش و منش یا افکار و رفتار خود را براساس معارف دینی و قوانین تنظیم می‌کنند و در سرزمینی زندگی می‌کنند که تحت حاکمیت آن دین باشد. (نگارش، ۱۳۸۶: ۱۰) حال اگر دین مورد نظر، دین مبین اسلام باشد، این جامعه را جامعه اسلامی می‌نامند. جامعه اسلامی، اجتماعی است که بر روی نمودن به خدا در حالت تسلیم و رضا استوار می‌شود نه بر روابط نژادی، خویشاوندی یا قبیله‌ای یا روابط انتفاعی و ستمگرانه یا روابط قراردادی که رویکرد استخدامی داشته و متکی بر منفعت‌های یک طرف یا دو طرف قرارداد می‌باشند. در جامعه اسلامی که مظهر تحقق بُعد اجتماعی حیات طیبه به‌شمار می‌آید، پیوندها خشونت آمیز (ناشی از ترس و تهدید و ارعاب) یا انتفاعی (ناشی از سودگرایی و استثمار و یا استخدام دیگران) نیست، بلکه ارتباط میان اعضای جامعه به ارزش‌های انسانی و اخلاقی، معرفت، محبت و اطاعت از خدا (پیروی آگاهانه و اختیاری از نظام معیار دینی) معطوف است. در چنین جامعه‌ای، روابط ظالمانه و تعصبات نژادپرستانه طرد می‌شود و بر توحید ـ به‌عنوان اساس تکوین و گسترش روابط اجتماعی ـ تأکید می‌شود. (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۲)

جامعه اسلامی، آماده هر نوع فعالیت در تمامی عرصه‌ها و زمینه‌هاست و روحیه آمادگی برای خدمت ـ به‌سان یک سرباز ـ در تمام زمینه‌ها و نه فقط در زمینه جنگ در راه خدا، آشکارا در آن به چشم می‌خورد؛ اگرچه جهاد در راه خداوند بخش عظیمی از زندگی این جامعه را تشکیل می‌دهد، اما نه در همه زمینه‌ها. بر این اساس همه افراد برای انجام وظیفه در زمان نیاز، در آمادگی به‌سر می‌برند؛ لذا نیازی به اعلام آماده‌باش نظامی و غیرنظامی وجود ندارد و هر کس به انگیزه دینی و متأثر از ظرفیت و پتانسیل اعتقادی‌اش به‌صورت خودجوش آماده بذل کوشش در همه زمینه‌ها و عرصه‌ها خواهد بود. جامعه اسلامی

1. Plumpture.
2. Mafunisa.

در حقیقت جامعه‌ای خداپرست است که روح عبادت، آشکارا و در همه امور و اعمال آن احساس می‌شود، نه فقط در زمینه ادای واجبات و به‌جای آوردن داوطلبانه مستحبات در راه کسب رضای خدا، بلکه در همه اعمال و افعال افراد این جامعه چنین امری مشهود است. ازاین‌رو در چنین جامعه‌ای، کار همانند عبادت به‌شمار می‌آید و حاکم، امور مردم را به‌عنوان روح عبادت اداره می‌کند، سرباز با روح عبادت در راه خدا می‌جنگد، معلم وظیفه آموزشی خود را به روح عبادت انجام می‌دهد؛ بازرگان نیز امور داد و ستد را بر پایه روح عبادت به انجام می‌رساند و زن و شوهر نیز به مدیریت و مسئولیت خانواده، به‌عنوان یک عبادت می‌نگرند. (قطب، ۱۳۸۸: ۱۹)

۲ـ۱ـ۳. مفهوم جامعه اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

رهبری معظم انقلاب به مقوله جامعه و جامعه اسلامی به‌صورت گسترده‌ای پرداخته است و «جامعه‌سازی را یکی از بزرگترین هدف‌های اسلامی می‌دانند» (دیدار مقام معظم رهبری با کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۷/۰۲) و رشد و انحطاط فردی و اجتماعی را به شرایط جامعه مرتبط ساخته‌اند. در اندیشه ایشان براساس مبانی ارزشی و بینشی، ابتدا جامعه به دو بخش اسلامی (توحیدی، معنوی و آرمانی) و جاهلی تقسیم شده است و معتقدند که یکی از رسالت‌های عمومی انبیاء، ساختن جامعه توحیدی بوده است. (فتاحیان، ۱۳۹۹: ۶۵) در نظام اسلامی، جوهر اصلی جامعه اسلامی عبارت است از تعبّد، ایمان و عمل صالح آحاد ملّت، همچنان که در آیات مبارکه قرآن کریم نیز مشاهده می‌شود و اصل قضیه همین است». (دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴/۰۳/۰۶)

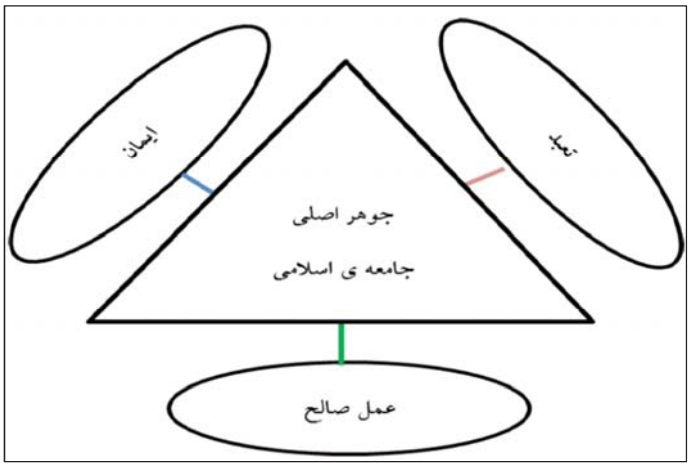

شکل ۱: جوهر اصلی جامعه اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری (شریفی رهنمو و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۱)

در بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری برای واژه «جامعه اسلامی» از اصطلاحاتی چون جامعه

اسلامی، جامعه دینی، جامعه توحیدی و جامعه معنوی هم استفاده می‌شود. جامعه فاضله و آرمانی در اندیشه رهبری به‌عنوان جامعه مطلوب ـ به معنای مطلوبیت دینی و قابل تحقق ـ می‌باشد و در تعریف معنوی و دینی می‌فرمایند:

> جامعه معنوی یعنی متوجه به اصول و معارف دینی و متکی به اهداف الهی و هدف گیرنده آخرت از طریق دنیا (این خصوصیت دین و جامعه دینی، اینهاست)؛ غرق نشدن و محدود نشدن در چهارچوب ظواهر مادی. (دیدار با کارگزاران نظام، ۱۲ / ۰۳ / ۱۳۸۰)

در تعریف جامعه توحیدی اشاره دارند:

> آن جامعه‌ای که نبی در آن ظهور می‌کند و می‌خواهد آن جامعه را، آن نظم را دگرگون کند و عوض کند و یک نظم بهتری برقرار بکند و نظام بهتری مستقر کند. این نظم جاهلی به اصطلاح که به تعبیر متشرعه و به تعبیر اسلام، نظم قبل از نبی را نظم جاهلی می‌گوییم، نظم نبی را نظم توحیدی می‌گوییم. (دیدار با مسئولین و کارگزاران دولت، ۳۱ / ۰۲ / ۱۳۶۳)

همه تعابیر فوق، نشانگر جامعه‌ای است که در اندیشه دینی و براساس مبانی ارزشی و اعتقادی، خداوند تحقق آن را از آرمان‌های دینداران قرار داده است. (فتاحیان، ۱۳۹۹: ۶۶)

۲ـ۲. پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه تحقیقاتی، مطالعه مقاله عصاریان‌نژاد و همکاران (۱۳۹۸) با موضوع «طراحی الگوی جامعه امن جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری» بسیار حائز اهمیت است. این مقاله که با استفاده از روش داده بنیاد شکل گرفته و براساس کدگذاری از ۲۷۵ سخنرانی مقام معظم رهبری انجام شده است، نشان می‌دهد که مضامینی نظیر «زمینه‌ساز ظهور و برپایی جامعه مهدوی، حرکت بر مدار عزت، حکمت و مصلحت، برخوردار از توان بازدارندگی فعال، تمدن‌سازی و نوگرایی، همبستگی پایدار و مقاوم با وحدت کلمه، تمرکز حداکثری بر حضور، مشارکت و حمایت مردم»، اولویت‌های اساسی برای جامعه امن جمهوری اسلامی ایران است. مقاله شریفی رهنمو و همکاران (۱۳۹۹) نیز که به «راهبردهای نیل به جامعه اسلامی مبتنی بر منظومه فکری مقام معظم رهبری» پرداخته است؛ مهم‌ترین راهبردهای رسیدن و برپایی جامعه اسلامی را «وفاق و همگرایی ملی، ولایت‌مداری، مشارکت عمومی، امربه‌معروف و نهی از منکر، دانش‌اندوزی، ساماندهی اقتصادی و قانون‌مداری» معرفی می‌کند. البته این پژوهش در مبانی نظری، ویژگی جامعه اسلامی در اندیشه رهبری را مجموعه عواملی همانند اعتقادات دینی،

خدمتگزاری، عدالت‌طلبی، دشمن‌شناسی و مشارکت عمومی معرفی می‌کند و معتقد است که استقرار جامعه اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران، یک مقوله قدسی و ارزشی به‌شمار می‌آید؛ زیرا اندیشه‌های مقام معظم رهبری که منتج از نظام اسلامی است، جوهر اصلی جامعه اسلامی را تعبّد، ایمان و عمل صالح آحاد ملّت می‌داند که می‌بایست به سمت نهادینه شدن حرکت کند. سایر مطالعات مرتبط با موضوع این پژوهش، در جدول ۱ آمده است:

جدول ۱: تشریح یافته‌های مطالعات مختلف پیرامون نظام انقلابی

ردیف	محقق	سال	مهم‌ترین یافته‌های پژوهش‌های پیشین
۱	فتاحیان	۱۳۹۹	۱۹ شاخصه کلی جامعه آرمانی اسلامی: آزادی فکر و اندیشه، توحیدمحور، امامت‌محور، هدایت‌محور، عدالت‌محور، فرهنگی، معنویت‌محور، اخلاق‌محور، مبارز و جهادگر، نقش والای شهروندان، حرمت و کرامت انسانی، تکامل‌گرا، اقتصاد ابزار، اداره تخصصی، قانون‌گرا، رفتارهای عالمانه و حساب‌شده، بدون تناقض، عزتمند و قدرتمند.
۲	داودوندی و همکاران	۱۳۹۹	مهم‌ترین عناصر ملت‌سازی: تحقق جامعه مدنی، رعایت حقوق شهروندی، تقسیم کار منصفانه، قانونمندی، ایدئولوژی، وفاداری و ...
۳	غلامی	۱۳۹۹	رهبر معظم انقلاب نگاه عمل‌گرایانه به مسئله انتظار دارند و انتظار را نه سکون و رکود، بلکه حرکت و پویایی تعریف می‌نمایند. همچنین ایشان، نظام‌سازی در جامعه منتظر را یکی از مهم‌ترین ابزارها برای مقابله با تمدن فاسد غرب دانسته و به یکسری الزامات، بایسته‌ها و پیش‌فرض‌ها در مسیر نظام‌سازی جامعه منتظر معتقد هستند که مهم‌ترین آنها شامل مفهوم‌سازی، همسویی و مردم محوری در جامعه اسلامی منتظر است.
۴	دارابی و مطلبی	۱۳۹۸	در عرصه داخلی «شهادت‌گرایی، آخرت‌گرایی، انتظارگرایی، موعودگرایی» و در عرصه خارجی «جهاد و بیگانه ستیزی» از نشانگان و جلوه‌های دینی در فرهنگ سیاسی جامعه ایرانی به‌شمار می‌آید.
۵	قربانی و همکاران	۱۳۹۷	ارزش‌های انقلاب اسلامی: مردم سالاری دینی، آزادی، تلاش برای استقلال و حاکمیت ملی، کارآمدی با تأکید بر عدالت و محرومیت‌زدایی.
۶	حاجی‌صادقی	۱۳۹۲	ده ویژگی و خصوصیت از میان برجسته‌ترین ویژگی‌های انقلاب عبارتند از: ماهیت دینی، رهبری الهی، جوشش و قیام مردمی، جامعیت، جهان‌شمولی آرمان‌ها، استقلال همه‌جانبه، احیاگر ارزش‌های معنوی، اتحاد و انسجام حقیقی، عدالت‌طلبی، پویایی و پایایی.

ردیف	محقق	سال	مهم‌ترین یافته‌های پژوهش‌های پیشین
۷	جهان‌بین	۱۳۹۱	مؤلفه‌های کلیدی در ساخت جامعه تراز انقلاب اسلامی: باور به همبستگی دین و سیاست، قناعت و ایثارگری، اعتماد به نفس ملی، امید به آینده، کارمحوری و قدرت تعقل.
۸	ارجینی	۱۳۸۷	علل داخلی عقب‌ماندگی جامعه اسلامی از منظر حضرت امام خمینی (ره) به مواردی همچون «فاصله گرفتن از اسلام اصیل، خودباختگی در برابر غرب، تفرقه و اختلاف میان مسلمانان و دولت‌های اسلامی و ملی‌گرایی» و علل خارجی به «نقشه‌های شوم استعماری برای انحطاط و عقب نگه‌داشتن مسلمانان» بازمی‌گردد.

در واکاوی پیشینه پژوهش، دو شکاف اصلی برجسته است؛ ابتدا اینکه هیچ‌یک از مطالعات پیشین به تبیین جامعه اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی نپرداخته است. در بررسی شکاف بعدی، به نظر می‌رسد که در هیچ‌یک از مطالعات پیشین، دسته‌بندی مشخصی از ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های جامعه اسلامی وجود نداشته و بیشتر به ویژگی‌های جامعه اسلامی اشاره شده است؛ لذا این پژوهش می‌تواند ضمن پوشش دادن به شکاف‌های بالا، با تبیین جامعه اسلامی مطلوب مورد انتظار رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب براساس ابعاد، مؤلفه‌ها و مفاهیم مشخص و دسته‌بندی شده، نوآوری جدیدی به همراه داشته باشد.

۳. روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحقیق داده‌بنیاد شکل گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل متن بیانیه گام دوم است. حجم نمونه پژوهش اختصاص به بخش‌هایی از متن بیانیه گام دوم دارد که در آن، منظور مقام معظم رهبری یا اشاره ایشان به جامعه اسلامی است. روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای؛ و ابزار پژوهش، فیش‌برداری است. از متن بیانیه تعداد ۱۲۸ ویژگی یا خصیصه برای جامعه اسلامی استخراج شده است که در این پژوهش به‌عنوان «داده» قلمداد می‌شود. جدول ۲ به شرح آنها پرداخته‌ایم.

جدول ۲: داده‌های استخراج شده جامعه اسلامی از متن بیانیه گام دوم

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
از میان همه ملت‌های زیر ستم، کمتر ملّتی به انقلاب همّت می‌گمارد؛	همت داشتن ملت	x1
و در میان ملت‌هایی که به پاخاسته و انقلاب کرده‌اند، کمتر دیده شده که توانسته باشند کار را به نهایت رسانده،	همت داشتن ملت	x2
	تلاش داشتن ملت	x3
به جز تغییر حکومت‌ها، آرمان‌های انقلابی را حفظ کرده باشند.	حفظ آرمان‌های انقلابی	x4

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزّت، عقلانیت و برادری، هیچ‌یک به یک نسل و یک جامعه مربوط نیست؛	آزادی در جامعه	x5
	اخلاق در جامعه	x6
	عدالت در جامعه	x7
	استقلال در جامعه	x8
	عزت در جامعه	x9
	عقلانیت در جامعه	x10
	برادری در جامعه	x11
	معنویت در جامعه	x12
	ارزش محوری در جامعه	x13
امّا به هیچ بهانه‌ای از ارزش‌هایش که بحمدالله با ایمان دینی مردم آمیخته است، فاصله نمی‌گیرد.	ایمان دینی مردم	x14
رهزنان فکر و عقیده و آگاهی بسیارند؛ حقیقت را از دشمن و پیاده نظامش نمی‌توان شنید.	بصیر بودن	x15
اگر قدرت عظیم ایمان و انگیزه این ملّت و رهبری آسمانی و تأییدشده امام عظیم‌الشّأن ما نبود، تاب‌آوردن در برابر آن همه خصومت و شقاوت و توطئه و خباثت، امکان‌پذیر نمی‌شد.	ایمان ملت	x16
	انگیزه ملت	x17
	استقامت و تاب‌آوری	x18
عظمت پیشرفت‌های چهل ساله ملّت ایران آنگاه بدرستی دیده می‌شود که این مدّت، با مدّت‌های مشابه در انقلاب‌های بزرگی همچون انقلاب فرانسه و انقلاب اکتبر شوروی و انقلاب هند مقایسه شود.	بصیر بودن	x19
و عنصر اراده ملّی را که جان‌مایه پیشرفت همه‌جانبه و حقیقی است در کانون مدیریت کشور وارد کرد؛	اراده ملی	x20
درخشش در ...، محصول آن روحیه و آن حضور و آن احساس جمعی است ...	روحیه ملی	x21
	حضور در صحنه	x22
	احساس جمعی	x23
ثالثاً: مشارکت مردمی را در مسائل سیاسی مانند انتخابات، مقابله با فتنه‌های داخلی، حضور در صحنه‌های ملّی و استکبارستیزی به اوج رسانید.	افزایش مشارکت مردمی	x24
	استکبارستیزی	x25

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
	حضور در صحنه	x26
	مقابله با فتنه‌های داخلی	x27
و در موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعّالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشمگیر داد	افزایش نیکوکاری	x28
	افزایش فداکاری	x29
پس از انقلاب، مردم در مسابقه خدمت‌رسانی در حوادث طبیعی و کمبودهای اجتماعی مشتاقانه شرکت می‌کنند.	مشارکت مردمی	x30
رابعاً: بینش سیاسی آحاد مردم و نگاه آنان به مسائل بین‌المللی را به‌گونه شگفت‌آوری ارتقاء داد.	افزایش بینش سیاسی مردم	x31
تحلیل سیاسی و فهم مسائل بین‌المللی در موضوعاتی همچون جنایات غرب بخصوص آمریکا، مسئله فلسطین و ظلم تاریخی ... را از انحصار طبقه محدود و عزلت گزیده‌ای به نام روشنفکر، بیرون آورد؛	بصیرت عموم افراد	x32
این گونه، روشنفکری در میان عموم مردم در همه کشور و همه ساحت‌های زندگی جاری شد	روشنفکری عموم مردم	x33
سادساً: عیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به‌گونه‌ای چشمگیر افزایش داد.	معنویت‌گرایی	x34
	اخلاق‌گرایی	x35
مایه‌های ایمانِ مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود.	عمیق بودن ایمان مردم	x36
پدران و مادران و همسران، با احساس وظیفه دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند، دل کندند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب دیده آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر همراه کردند.	شهادت‌طلبی	x37
	وظیفه‌محوری	x38
	ایثارگری	x39
	جهادمحوری	x40
مساجد و فضاهای دینی رونقی بی‌سابقه گرفت.	دین‌محوری جامعه	x41
نماز و حج و روزه‌داری و پیاده‌روی زیارت و مراسم گوناگون دینی و انفاقات و صدقات واجب و مستحب در همه‌جا به‌ویژه میان جوانان رونق یافت.	دین‌محوری جامعه	x42
کشور و ملّتی مستقل، آزاد، مقتدر، باعزّت، متدین، پیشرفته در علم، انباشته از تجربه‌هایی گران‌بها، مطمئن و امیدوار، دارای تأثیر اساسی در منطقه و دارای منطق قوی در مسائل جهانی،	آزاد بودن	x43
	مستقل بودن	x44
	مقتدر	x45
	با عزت	x46

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
	متدین	x47
	پیشرفت علمی	x48
	باتجربه بودن	x49
	امیدوار	x50
	اطمینان از موفقیت و پیشرفت در آینده	x51
ایران مقتدر، امروز هم مانند آغاز انقلاب با چالش‌های مستکبران روبه‌رو است امّا با تفاوتی کاملاً معنی‌دار.	بصیرت‌محوری	x52
همّت‌های بلند و انگیزه‌های جوان و انقلابی، خواهند توانست آنها را فعّال و در پیشرفت مادّی و معنوی کشور به معنی واقعی جهش ایجاد کنند.	پیشرفت معنوی	x53
	پیشرفت مادی	x54
مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است.	زیربنای ایمانی عمیق و اصیل	x55
	زیربنای دینی عمیق و اصیل	x56
	کارآمد بودن	x57
	مستعد بودن	x58
اینجانب همواره از امید کاذب و فریبنده دوری جسته‌ام، امّا خود و همه را از نومیدی بیجا و ترس کاذب نیز برحذر داشته‌ام و برحذر می‌دارم.	ناامید نبودن	x59
	نداشتن ترس کاذب	x60
در طول این چهل سال ـ و اکنون مانند همیشه ـ سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن و فعّال‌ترین برنامه‌های آن، مأیوس‌سازی مردم و حتّی مسئولان و مدیران ما از آینده است.	مأیوس نشدن	x61
	بصیرت‌محوری	x62
خبرهای دروغ، تحلیل‌های مغرضانه، وارونه نشان دادن واقعیت‌ها، پنهان کردن جلوه‌های امیدبخش، بزرگ کردن عیوب کوچک و کوچک نشان دادن یا انکار محسّنات بزرگ، برنامه همیشگی هزاران رسانه صوتی و تصویری و اینترنتی دشمنان ملّت ایران است؛	بصیرت‌محوری	x63
و البتّه دنباله‌های آنان در داخل کشور نیز قابل مشاهده‌اند که با استفاده از آزادی‌ها در خدمت دشمن حرکت می‌کنند.	هوشیاری	x64

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
در خود و دیگران نهال امید به آینده را پرورش دهید. ترس و نومیدی را از خود و دیگران برانید.	امید به آینده	x65
	ناامید نبودن	x66
	ترس نداشتن	x67
سنگ بنای یک انقلاب علمی در کشور گذاشته شده و این انقلاب، شهیدانی از قبیل شهدای هسته‌ای نیز داده است.	ایثارگری	x68
معنویت به معنی برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکّل، ایمان در خود و در جامعه است،	معنویت‌گرایی	x69
	اخلاص‌گرایی	x70
	ایثارگری	x71
	توکل	x72
	ایمان‌محوری	x73
	ارزش‌محوری	x74
و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است.	اخلاق‌گرایی	x75
	خیرخواهی	x76
	گذشت	x77
	دستگیری	x78
	راست‌گویی	x79
	شجاعت	x80
	تواضع	x81
	اعتماد به نفس	x82
	فضیلت‌محوری	x83
معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعّالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛	معنویت‌گرایی	x84
	اخلاق‌گرایی	x85
بودن آنها، محیط زندگی را حتّی با کمبودهای مادّی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتّی با برخورداری مادّی، جهنّم می‌آفریند.	معنویت‌گرایی	x86
	اخلاق‌گرایی	x87
شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛	رشد اخلاقیات	x88
	رشد معنویات	x89
این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق چندانی نخواهد یافت.	جهاد معنوی	x90
	تلاش معنوی	x91
	جهاد اخلاقی	x92

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
	تلاش اخلاقی	x93
اخلاق و معنویت، البتّه با دستور و فرمان به‌دست نمی‌آید، پس حکومت‌ها نمی‌توانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند،	معنویت‌گرایی	x94
	اخلاق‌گرایی	x95
امّا اوّلاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی دراین‌باره میدان دهند و کمک برسانند؛	منش و رفتار اخلاقی	x96
	منش و رفتار معنوی	x97
	منش و رفتار اخلاقی	x98
	منش و رفتار معنوی	x99
و این البتّه به معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست.	مسئولیت‌پذیری در برابر تهاجم فرهنگی	x100
اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است ...» خطایی نابخشودنی است.	بصیرت‌محوری	x101
و آزادی اجتماعی به معنای حقّ تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه است؛	آزادی اجتماعی	x102
و این هر دو ازجمله ارزش‌های اسلامی‌اند و این هر دو عطیه الهی به انسان‌هایند و هیچ‌کدام تفضّل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظّف به تأمین این دواند.	آزادی اجتماعی	x103
منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می‌دانند که برای آن جنگیده‌اند،	دفاع از آزادی	x104
	دفاع از استقلال	x105
	ایثارگری	x106
ملّت ایران با جهاد چهل ساله خود ازجمله آنها است.	دفاع از آزادی	x107
	دفاع از استقلال	x108
	جهادی بودن	x109
استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد، بلکه خون آوردِ صدها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است؛ غالباً جوان، ولی همه در رتبه‌های رفیع انسانیت.	آزادی اجتماعی	x110
	شجاعت	x111

متن بیانیه	داده‌های پژوهش	شناسه
	فداکاری	x112
	ایثارگری	x113
	در صحنه بودن	x114
	جهادی بودن	x115
	با اخلاص بودن	x116
این ثمر شجره طیبه انقلاب را با تأویل و توجیه‌های ساده‌لوحانه و بعضاً مغرضانه، نمی‌توان در خطر قرار داد.	آزادی اجتماعی	x117
همه ـ مخصوصاً دولت جمهوری اسلامی ـ موظّف به حراست از آن با همه وجودند.	ضرورت حراست استقلال ملی	x118
	ضرورت حراست آزادی اجتماعی	x119
بدیهی است که «استقلال» نباید به معنی زندانی کردن سیاست و اقتصاد کشور در میان مرزهای خود، و «آزادی» نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزش‌های الهی و حقوق عمومی تعریف شود.	آزادی اجتماعی توأم با رعایت اخلاق و ارزش‌های الهی	x120
	آزادی اجتماعی توأم با رعایت قانون و حقوق عامه	x121
امروز ملّت ایران علاوه بر آمریکای جنایت‌کار، تعدادی از دولت‌های اروپایی را نیز خدعه‌گر و غیر قابل اعتماد می‌داند.	بصیرت‌محوری	x122
	مرزبندی با دشمن	x123
سبک زندگی: سخن لازم دراین‌باره بسیار است. آن را به فرصتی دیگر وامی‌گذارم!؟!	سبک زندگی ایرانی ـ اسلامی	x124
و به همین جمله اکتفا می‌کنم که تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملّت ما زده است؛	مقابله با مشکلات اخلاقی	x125
	مقابله با مشکلات اقتصادی	x126
	مقابله با مشکلات دینی	x127
	مقابله با مشکلات سیاسی	x128

در روش داده‌بنیاد، تحلیل داده‌هایی که به منظور تکوین نظریه گردآوری می‌شوند، با استفاده از «رمزگذاری نظری» انجام می‌شود. کدگذاری در روش داده‌بنیاد در قالب اقدام‌های سه‌گانه (باز، محوری و انتخابی) صورت گرفته و هر مرحله نتیجه خاصی در بردارد. به‌طوری که از کدگذاری باز، مفاهیم حاصل می‌شود و از کدگذاری محوری، مؤلفه‌ها و از کدگذاری انتخابی، تئوری شکل می‌گیرد. (مهرابی، ۱۳۹۰: ۱۳) در این تحقیق برای آنکه نتایج به‌دست آمده بتواند از روایت قابل قبولی برخوردار باشد، از معیارهای «اطمینان‌پذیری» با مستندنمودن داده‌ها به محتوای کامل بیانیه گام دوم و «باورپذیری» با تطبیق به اندیشه‌های ایشان صورت پذیرفته است. پایایی پژوهش با استفاده از کمک کارشناسان و خبرگان موضوع برای کدگذاری‌های مجدد و کدگذاری محققان در دوره‌های زمانی مختلف مورد تأیید قرار گرفته است. ضمن اینکه در تمامی مراحل گردآوری، مفهوم‌سازی و کدگذاری، تعامل و مراجعه دائمی پژوهشگران به داده‌های اولیه با هدف کاهش ضریب انحراف از محتوای مورد بررسی و نظام‌مند شدن هدفمند داده‌ها، صورت پذیرفته است. این تداوم ارتباط و تعامل با داده‌ها تا دستیابی به «نقطه نظریه» ادامه یافته که این موضوع نیز به پایایی هرچه بیشتر پژوهش کمک نموده است.

۴. تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

۴ـ۱. تحلیل داده‌ها

گام اول ـ کدگذاری باز: در این مرحله، مجموعه داده‌های پژوهش مورد بازخوانی قرار گرفت. سپس با استفاده از طریق تجمیع و دسته‌بندی داده‌ها، داده‌های دارای بار معنایی مشابه و مشترک، در طبقه‌بندی‌های یکسان قرار گرفتند که منجر به استخراج ۳۶ مفهوم شده است. جزئیات کدگذاری باز در جدول ۳ به نمایش درآمده است:

جدول ۳: گام اول تحلیل داده‌ها (کدگذاری باز)

کدگذاری باز	تعداد xها	مفاهیم	شناسه
X70+X116	2	اخلاص‌گرایی	Y1
X6+X35+X75+X85+X87+X95+X96+X98	8	اخلاق‌گرایی	Y2
X13+X74	2	ارزش‌محوری	Y3
X18+X20	2	استقامت و اراده ملی	Y4
X8+X44	2	استقلال‌محوری	Y5
X50+X51+X59+X61+X65+X66	6	امیدوار به آینده	Y6

شناسه	مفاهیم	تعداد xها	کدگذاری باز
Y7	انگیزه و روحیه ملی	2	X17+X21
Y8	ایثارگری	5	X39+X68+X71+X106+X113
Y9	ایمان‌محوری	6	X14+X16+X36+X55+X72+X73
Y10	آزادی اجتماعی	6	X5+X43+X102+X103+X110+X117
Y11	آزادی قانون‌محور و اخلاق‌محور جامعه	2	X120+X121
Y12	بصیرت‌محوری	9	X15+X19+X32+X52+X62+X63+X64 +X101+X122
Y13	پیشرفت مادی و اقتصادی	2	X54+X126
Y14	جهادمحوری	3	X40+X109+X115
Y15	جهاد معنوی	4	X53+X89+X90+X91
Y16	حراست و دفاع از استقلال	3	X105+X108+X118
Y17	حراست و دفاع از آزادی	3	X104+X107+X119
Y18	در صحنه بودن	3	X22+X26+X114
Y19	دین‌محوری	5	X41+X42+X47+X56+X127
Y20	راست‌گویی و عدالت‌محوری	2	X7+X79
Y21	رشد اخلاقی جامعه	4	X88+X92+X93+X125
Y22	روشنفکری و بینش سیاسی	4	X4+X31+X33+X128
Y23	شجاعت	2	X80+X111
Y24	عزتمندی	2	X9+X46
Y25	عقلانیت و تجربه‌محوری	2	X10+X49
Y26	علم‌محوری	2	X48+X58
Y27	فداکاری	3	X11+X29+X112
Y28	فضیلت‌محوری	3	X37+X81+X83
Y29	گذشت و نیکوکاری	4	X28+X76+X77+X78
Y30	مرزبندی با فتنه‌گران و دشمنان	3	X25+X27+X123
Y31	مسئولیت‌پذیری فرهنگی	2	X100+X124

شناسه	مفاهیم	تعداد xها	کدگذاری باز
Y32	مشارکت مردمی	3	X23+X24+X30
Y33	معنویت‌گرایی	8	X12+X34+X69+X84+X86+X94+X97 +X99
Y34	مقتدر و دارای اعتماد به‌نفس	2	X45+X82
Y35	نهراسیدن از مشکلات و دشمنان	2	X60+X67
Y36	همت و وظیفه‌محوری	5	X1+X2+X3+X38+X57

گام دوم ـ کدگذاری محوری: در این مرحله، از مجموع ۳۶ مفهوم (yها) استخراج شده از جدول ۳، با استفاده از فن مقایسه پایدار، تلاش شده است که زمینه‌های ظهور وجوه مشترک مفاهیم فراهم شود. در نهایت محصول این مقایسه‌ها، منجر به شکل‌گیری ۱۳ مؤلفه گردید که مجموعه آنها در جدول ۴ آمده است.

جدول ٤: گام دوم تحلیل داده‌ها (کدگذاری محوری)

شناسه	مؤلفه‌ها	تعداد xها	کدگذاری محوری
Z1	اخلاق‌گرایی و رشد اخلاقی	12	Y2+Y21
Z2	ارزش‌محوری و فضلیت‌محوری	9	Y1+Y3+Y20+Y28
Z3	آزادی اجتماعی قانونی و اخلاقی	11	Y10+Y11+Y17
Z4	انگیزه، اراده و استقامت ملی	4	Y4+Y7
Z5	ایمان‌محوری و دین‌محوری	11	Y9+Y19
Z6	بصیرت سیاسی و فرهنگی	21	Y12+Y18+Y22+Y30+Y31
Z7	شجاعت، مقتدر و دارای اعتماد بنفس	4	Y23+Y34
Z8	عزتمندی، استقلال ملی و دفاع از آن	7	Y5+Y16+Y24
Z9	علم‌محوری و تجربه‌محوری	4	Y25+Y26
Z10	مشارکت، فداکاری و ایثارگری	15	Y8+Y27+Y29+Y32
Z11	معنویت‌گرایی و جهاد معنوی	12	Y15+Y33
Z12	نهراسیدن از مشکلات و دشمنان و امیدوار به آینده	8	Y6+Y35
Z13	همت، پیشرفت و جهادمحوری	10	Y13+Y14+Y36

گام سوم ـ کدگذاری انتخابی: در آخرین گام کدگذاری، محققان با توجه به گام‌های قبلی، فرایند کدگذاری را انسجام و استحکام بیشتری بخشیده‌اند. به تعبیر استراوس و کوربین،[1] در این مرحله از کدگذاری، نظریه‌پرداز داده‌بنیاد، یک نظریه از روابط فی‌مابین مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری را به نگارش درمی‌آورد، (دانایی فرد و امامی، ۱۳۸۶: ۸۴) از مجموع 13 مؤلفه (zها) استخراج شده از جدول ۴، محققان با تمرکز بر مفاهیم کلیدی، وجوه اشتراک را شناسایی نموده و ابعاد کلیدی پژوهش به شرح جدول ۵ احصاء شده است.

جدول ۵: گام سوم تحلیل داده‌ها (کدگذاری انتخابی)

کدگذاری انتخابی		تعداد xها	ابعاد کلیدی
Z3	آزادی اجتماعی قانونی و اخلاقی	18	دارای استقلال ملی و آزادی اجتماعی
Z8	عزتمندی، استقلال ملی و دفاع از آن		
Z4	انگیزه، اراده و استقامت ملی	29	دارای انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت
Z10	مشارکت، فداکاری و ایثارگری		
Z13	همت، پیشرفت و جهادمحوری		
Z6	بصیرت سیاسی و فرهنگی	25	دارای بصیرت، علم و تجربه
Z9	علم‌محوری و تجربه‌محوری		
Z5	ایمان‌محوری و دین‌محوری	23	دارای بنیان‌های عمیق دینی، ایمانی و معنوی
Z11	معنویت‌گرایی و جهاد معنوی		
Z7	شجاعت، مقتدر و دارای اعتماد بنفس	12	دارای شجاعت، اعتماد به‌نفس و امیدوار به آینده
Z12	نهراسیدن از مشکلات و دشمنان و امیدوار به آینده		
Z1	اخلاق‌گرایی و رشد اخلاقی	21	دارای موازین ارزشی و اخلاقی
Z2	ارزش‌محوری و فضلیت‌محوری		

۴ـ۲. یافته‌های پژوهش

در تشریح یافته‌های مهم پژوهش می‌توان به اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و ابعاد کلیدی پژوهش به شرح نمودارهای ۱ و ۲ اشاره نمود.

براساس نتایج جدول ۴، میزان فراوانی داده‌های مؤلفه‌های پژوهش به شرح نمودار ۱ است.

1. Strauss & Corbin.

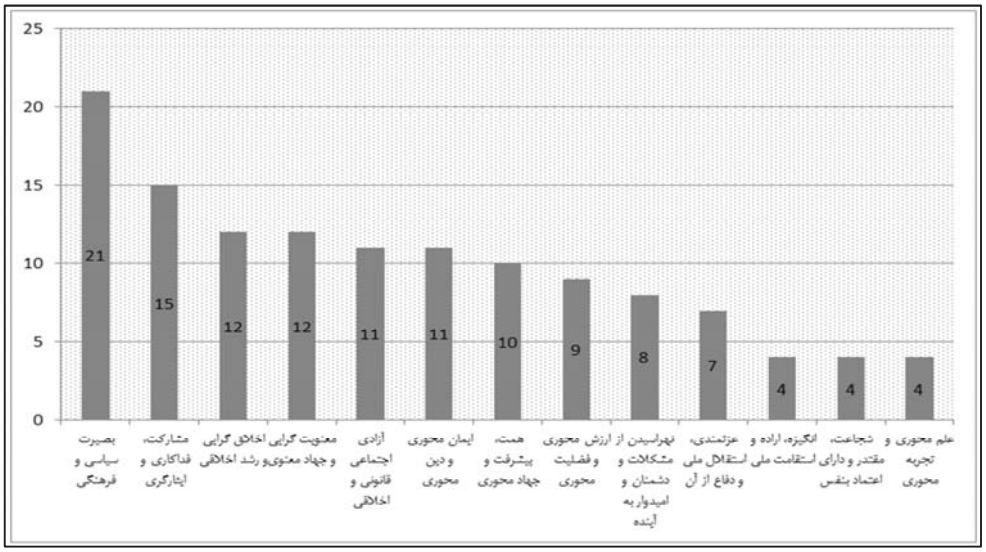

نمودار ۱. توزیع فراوانی داده‌های مؤلفه‌های جامعه اسلامی مطلوب

بر اساس خروجی نمودار ۱، مشخص است که مؤلفه‌هایی مانند بصیرت سیاسی و فرهنگی، مشارکت و ایثارگری، اخلاق و معنویت، ایمان‌محوری و همت و تلاش جهادی و ... از نقش محوری در تشکیل جامعه اسلامی برخوردار هستند.

براساس نتایج جدول ۵، میزان فراوانی داده‌های ابعاد کلیدی پژوهش به شرح نمودار ۲ است.

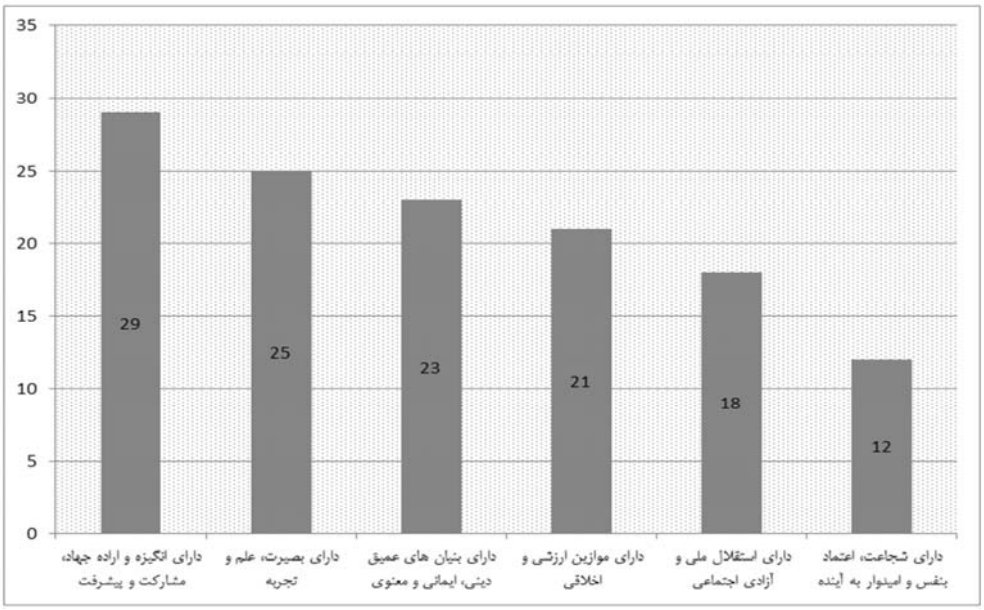

نمودار ۲. توزیع فراوانی داده‌های ابعاد کلیدی جامعه اسلامی مطلوب

با نگاهی به تحلیل داده‌های نمودار ۲ و نتایج حاصل از کدگذاری انتخابی، جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم رهبری که از بیانیه گام دوم قابل استنباط است، این‌چنین قابل تعریف است:

> جامعه اسلامی مطلوب جامعه‌ای اسلامی است که دارای استقلال ملی و آزادی اجتماعی، دارای انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت، دارای بصیرت، علم و تجربه، دارای بنیان‌های عمیق دینی، ایمانی و معنوی، دارای شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده و دارای موازین ارزشی و اخلاقی باشد.

البته این جامعه مطلوب بنا به تعبیر مقام معظم رهبری، «هنوز تحقق پیدا نکرده، ولی ما دنبال این هستیم که این جامعه تحقق پیدا کند. (دیدار مقام معظم رهبری با دانشجویان کرمانشاه، ۲۴ / ۰۷ / ۱۳۹۰)

۵. بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

امام خامنه‌ای ازجمله اندیشمندان بزرگ جهان اسلام است که آراء و اندیشه‌های ایشان در این سال‌ها مورد توجه بسیاری از مردم کشورهای مختلف قرار گرفته است. ویژگی‌های جامعه اسلامی در دیدگاه رهبری همانند سایر مفاهیم و تعابیر مهم و راهبردی، مورد توجه است و در قلمرو مکتب حیات‌بخش اسلام و آموزه‌های دینی تفسیر و تحلیل می‌شود. اساساً یکی از مهم‌ترین هدف‌های آیین مقدس اسلام، از صدر اسلام و زمان پیامبرﷺ و ائمه‌علیهم‌السلام، ایجاد و استقرار جامعه اسلامی بوده است. اهمیت جامعه اسلامی به اندازه‌ای است که پیامبرﷺ در اولین اقدام سرنوشت‌ساز خود، اقدام به تشکیل حکومت نوپای اسلامی در مدینه و بعد از آن انتقال آن به مکه برای سروسامان دادن به امور جامعه اسلامی نظام‌مند، بر مبنای دین و عقلانیت دینی در بستر ارزش‌های انسانی ـ اسلامی برای تضمین سعادت دنیوی و اخروی بشریت نموده است. بر این اساس استقرار جامعه اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران یک موضوع ارزشی به‌شمار می‌آید.

رهبر انقلاب اسلامی ازجمله اندیشه‌ورزان مطرح و محوری دنیای اسلام می‌باشند که با بینش حکیمانه خویش و با درک نیازهای مختلف زمان و مکان، همواره با ادبیات گوناگون، ضرورت ایجاد جامعه اسلامی مطلوب را خاطر نشان نموده‌اند. ایشان، با صدور بیانیه گام دوم، فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی را مورد تبیین قرار داده‌اند. ایشان در قالب بیانیه گام دوم، توصیه‌های مهمی را خطاب به ملت ایران و مخصوصاً جوانان ارائه نموده‌اند که عمل نمودن ملت شریف ایران به این رهنمودها و منویات، ادامه راه انقلاب بوده و زمینه‌سازی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنافداه) خواهد بود.

نوشتار حاضر که هدف اصلی خود را بر واکاوی و فهم جامعه اسلامی مطلوب در اندیشه مقام معظم

رهبری قرار داده است، در مجموع منجر به تعیین ۳۶ مفهوم، ۱۳ مؤلفه و ۶ بُعد (استقلال ملی و آزادی اجتماعی؛ انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت؛ بصیرت، علم و تجربه؛ بنیان‌های عمیق دینی، ایمانی و معنوی؛ شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده؛ موازین ارزشی و اخلاقی) برای تبیین جامعه اسلامی مطلوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی شده است.

در بحث پیرامون تطبیق یافته‌های این پژوهش با مطالعات قبلی، ابعاد کلیدی شش‌گانه این پژوهش، با یافته‌های مطالعه عصاریان‌نژاد و همکاران (۱۳۹۸) در بخش‌هایی از مضامین جامعه امن ازجمله «حرکات بر مدار عزت، حکمت و مصلحت، تمدن‌سازی و نوگرایی، همبستگی پایدار و مقاوم» همخوانی دارد. همچنین با مبانی نظری پژوهش شریفی رهنمو و همکاران (۱۳۹۹) در بیان ویژگی جامعه اسلامی در اندیشه رهبری پیرامون عواملی همانند «اعتقادات دینی» تطابق دارد. نتایج مطالعه قربانی و همکاران (۱۳۹۷) در بحث «آزادی، تلاش برای استقلال و حاکمیت ملی»، مطالعه حاجی صادقی (۱۳۹۲) پیرامون «ماهیت دینی، استقلال همه‌جانبه، احیاگر ارزش‌های معنوی، اتحاد و انسجام حقیقی» و پژوهش جهان‌بین (۱۳۹۱) در بحث «اعتماد به نفس ملی، امید به آینده»، با نتایج این تحقیق همخوانی دارد. یافته‌های مطالعه فتاحیان (۱۳۹۹) نیز در بیان شاخصه‌های کلی جامعه آرمانی اسلامی ازجمله «آزادی فکر و اندیشه، توحیدمحور، فرهنگی، معنویت‌محور، اخلاق‌محور، مبارز و جهادگر، تکامل‌گرا، عزتمند و قدرتمند» با ابعاد این پژوهش، قرابت بسیار زیادی دارد.

بدون شک، مراقبت نمودن از یک انقلاب نوپا با وجود دشمنان گوناگون داخلی و خارجی و هدایت نمودن آن در مسیر ترقی و کمال در کوران حوادث مختلف، نیازمند یک مدل نظری و عملی منسجم و قوی می‌باشد تا براساس آن شرایط ایجاد یک جامعه اسلامی مطلوب فراهم گردد. در این راستا، با توجه به بحث انجام شده پیرامون تطبیق یافته‌های علمی این مطالعه با پژوهش‌های پیشین، این نتیجه حاصل می‌شود که نتایج این پژوهش از یک جامعیت بسیار مناسبی برخوردار بوده و اساساً تمرکز و مداقه بر روی ابعاد کلیدی پژوهش و در ادامه مؤلفه‌های ۱۳گانه، می‌تواند گویای این واقعیت باشد. به نظر می‌رسد که بخش زیادی از مطلوبیت‌های ترسیمی برای جامعه اسلامی از نظر مقام معظم رهبری، از کلیدواژه‌های پرتکرار در بیانات و فرمایشات ایشان هستند که از آن جمله می‌توان به مفاهیمی مانند «بصیرت سیاسی و فرهنگی»، «تلاش و مدیریت جهادی»، «عزتمندی»، «علم‌محوری»، «دین‌محوری» و ... اشاره نمود. البته این موضوع پرواضح است که برخی از این مطلوبیت‌ها در کشور ما با نقصان‌هایی مواجه بوده که مورد تأکید معظم‌له در برهه‌های مختلف زمانی نیز قرار دارند. مرتبط با یافته‌های پژوهش، مهم‌ترین پیشنهادهای این تحقیق به شرح زیر است:

با وجود اهمیت هر یک از ابعاد کلیدی پژوهش، با توجه به یافته‌های نمودار ۱ به نظر می‌رسد که جامعه اسلامی منبعث از جمهوری اسلامی ایران در برخی ابعاد مانند «شجاعت، اعتماد به نفس و امیدوار به آینده»، پیشرفت نسبتاً خوبی داشته اما همچنان در بحث‌هایی مانند «انگیزه و اراده جهاد، مشارکت و پیشرفت» و «بصیرت، علم‌محوری و تجربه محوری» براساس نظرات مقام معظم رهبری، با چالش‌هایی مواجه است که در نظر ایشان بیشتر مورد تأکید قرار گرفته است، لذا ضرورت دارد که برای این موضوع چاره‌اندیشی‌های لازم صورت پذیرد.

راهکارهای تحقق هر یک از ابعاد این پژوهش براساس مطالعات مختلف در اندیشه مقام معظم رهبری، احصاء و مورد تفسیر و تبیین قرار گیرد.

با توجه به اینکه در قالب مؤلفه‌های پژوهش، تأکید بر روی «بصیرت فرهنگی»، «اخلاق‌گرایی و رشد اخلاقی»، «معنویت‌گرایی و رشد اخلاقی» و ... فراوانی بیشتری دارد، نیاز است تا در این حوزه تلاش جدی و بیشتری در راستای تحقق جامعه اسلامی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران شکل گیرد.

منابع و مآخذ

۱. ارجینی، حسین، ۱۳۸۷، «عوامل انحطاط و پویایی جوامع اسلامی از دیدگاه امام خمینی»، ***فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی***، ش ٤ (۱۲)، ص ۱۳۳ ـ ۱۱۹.

۲. اقبال، حدیث؛ رجبی فرجاد، حاجیه، ۱۳۹۹، «الگوی حکمرانی خوب در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، ***فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی***، ش ۹ (۳۵)، ص ۲۷ ـ ۹.

۳. اینگلهارت، رونالد، ۱۳۸۲، ***تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی***، ترجمه مریم وتر، تهران، کویر.

٤. جهان‌بین، فرزاد، ۱۳۹۱، «مؤلفه‌های کلیدی در ساخت جامعه تراز انقلاب اسلامی»، ***فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی***، ش ۱ (۳)، ص ۱۳٤ ـ ۱۱۵.

۵. حاجی صادقی، عبداله، ۱۳۹۲، «انقلاب اسلامی و برجسته‌ترین ویژگی‌ها از نگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری»، ***فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی***، ش ۲ (۵)، ص ٥٦ ـ ۳۵.

٦. دارابی، علی؛ مطلبی، مسعود، ۱۳۹۸، «تبیین مؤلفه‌های دینی در فرهنگ سیاسی جامه ایرانی پس از انقلاب اسلامی»، ***فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی***، ش ۸ (۳۱)، ص ۱۰۱ ـ ٦۷.

۷. دانایی‌فرد، حسن؛ امامی، سید مجتبی، ۱۳۸٦، «استراتژی پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه داده بنیاد»، ***اندیشه مدیریت راهبردی***، ش ۱ (۲)، ص ۹۷ ـ ٦۹.

۸. داودوندی، نصراله؛ زرگر، افشین؛ شیرزادی، رضا، ۱۳۹۹، «درآمدی تحلیلی بر انقلاب اسلامی ایران از منظر مدل جامع دولت ـ ملت سازی»، ***نشریه علمی مطالعات انقلاب اسلامی***، ش ۱۷ (٦١)، ص ۸۲ ـ ۵۹.

۹. شریفی رهنمو، مجید؛ شریفی رهنمو، سعید؛ فتحی؛ آیت‌اله، ۱۳۹۹، «راهبردهای نیل به جامعه اسلامی مبتنی بر منظومه فکری مقام معظم رهبری»، ***فصلنامه علمی دانش انتظامی همدان***، ش ۷ (٢٤)، ص ٤٧ ـ ٦٨.

۱۰. عصاریا ن‌نژاد، حسین؛ حاتمی، حمید رضا؛ بیات، بهرام؛ داودی، محمد، ۱۳۹۸، «طراحی الگوی جامعه امن جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری»، ***فصلنامه امنیت ملی***، ش ۹ (۲)، ص ۱۷۰ ـ ۱۵۱.

۱۱. عیوضی، محمد رحیم؛ پوردانش، سید سامر، ۱۳۹۹، «فهم مبانی نظری و ابعاد جامعه اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری»، ***دومین همایش ملی حکمرانی اسلامی***، ص ١٤ ـ ۱.

۱۲. غلامی، نجفعلی، ۱۳۹۹، «پیش‌فرض‌های نظام‌سازی (نظام اسلامی) در جامعه منتظر براساس اندیشه رهبر معظم انقلاب»، ***دوفصلنامه علمی جامعه مهدوی***، ش ۱ (۲)، ص ۱۱۲ ـ ٨٦.

۱۳. فتاحیان، محمدحسین، ۱۳۹۹، «درآمدی بر اندیشه سیاسی آیت‌اله سیدعلی خامنه‌ای در تحقق جامعه اسلامی»، ***فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی***، ش ۹ (۳۳)، ص ۷۲ ـ ۵۱.

١٤. قربانی، مصطفی؛ شفیعی‌فر، محمد؛ حاجیان، مهدی، ۱۳۹۷، «انقلاب اسلامی ایران، انقلابی آزادی خواهانه»، ***فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی***، ش ۷ (۲۷)، ص ۱۹۹ ـ ۱۷۷.

۱۵. قطب، محمد، ۱۳۸۸، ***لزوم بازنویسی تاریخ اسلام***، ترجمه احمد حکیمی، تهران، احسان.

١٦. کاردان، علی محمد، ۱۳۸۸، ***قواعد روش جامعه‌شناسی***، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.

۱۷. کرمی، محسن؛ کرمی فریدنی، علی؛ کوشا، محمدعلی، ۱۳۸۳، ***ظهور و سقوط تمدن‌ها از دیدگاه قرآن***، تهران، نسیم انتظار.

۱۸. مهرابی، امیرحمزه و همکاران، ۱۳۹۰، «معرفی روش‌شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی»، ***مدیریت فرهنگ اسلامی***، ص ۳۹ ـ ۱۷.

19. Ellis, D.C, 2005, ***Defending the international Interest***, a Dissertation presented for the degree of doctor of philosophy, university of Florida, Encyclopedia of public international law.
20. Mafunisa, John, 2004, ***The Role of Civil Society in Promoting Good Governance in the Republic of South Africa***, Human Sciences Research Council, Pretoria.
21. Plumpture , Tim, 2011, ***What is Good Governance?***, Boston, Little, Brown and Co.
22. Warren, Mark E, 2000, ***Civil Society and Good Governance and Global Governance***, conceptual and Actual Challenges, Third World Quarterly, Oct 2000, Vol. 21, Issue 5, P. 795-815.